

સંમતિતર્કપ્રકરણમ્ ભાગ-૧ (ફોલ્ડર નં. ૦૦૨૫૬૩)

મૂલ - શ્રી સિદ્ધસેનદિવાકરસૂરિજી

સમ્પાદક - શ્રી કીર્તિયશસૂરિજી

પ્રકાશક-સન્માર્ગ પ્રકાશન અહમદાબાદ

આવૃત્તિ-૧, પ્રકાશન વર્ષ-૨૦૦૯, પૃષ્ઠ-૩૧૪

મુખ્ય ટાઈટલ

પ્રકાશકીય

સમર્પણમ

ગુરુ આવા જગતમાં નહિ મળે રે

ગૌરવવંતા ગુરુદેવ પૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રીમદ વિજય

ગુણયશસૂરીશ્વલજી મહારાજા

સંપાદકીય

અનુક્રમણિકા

કાંડ - ૧

જૈન શાસનની સ્તવનારૂપ મંગલાચરણ -----	૧
ગ્રંથ રચનાનો ઉદ્દેશ -----	૬
મુખ્ય બે નયો - દ્રવ્યાસ્તિકનય અને પર્યાયાસ્તિકનય, બાકીના નયો તેના ભેદ સ્વરૂપ છે. -----	૮
દ્રવ્યાસ્તિકનયના ભેદો - સંગ્રહ અને વ્યવહાર -----	૧૮
પર્યાયાસ્તિકનયના ભેદો - ઋજુસૂત્ર વગેરે ચાર નયો -----	૧૯
નિક્ષેપાઓમાં નયોની વ્યાપકતા -----	૨૨
મુખ્ય નયો નિરપેક્ષ હોય તો મિથ્યારૂપ છે. -----	૨૭
બંને નયોનો સાધારણ વિષય અર્થાત જ્ઞાનની અનેકાંતતા -----	૨૮
વિવક્ષાથી જ નયોનો ભેદ -----	૩૦
અન્ય નયનો વિષય અન્ય નય માટે અવિષયભૂત -----	૩૨
પરસ્પર નિરપેક્ષ બંને નયોને માન્ય વસ્તુનું ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપ -----	૩૪
પરસ્પર નિરપેક્ષ દ્રવ્ય અને પર્યાયનો અભાવ જણાવવાપૂર્વક દ્રવ્યનું લક્ષણ -----	૩૬
ઉત્પાદ વગેરે ત્રણે લક્ષણ બને ક્યારે ? -----	૩૯
બંને નયો અનેકાંત સ્વરૂપ બનવામાં કારણ -----	૪૦
નિરપેક્ષ એવા સર્વનયો દુર્નય થવાનું કારણ -----	૪૦
મૂળનયોને દૂષિત કરવાથી અન્યનયો પણ દૂષિત થવાનું કારણ -----	૪૧
નિરપેક્ષ એવા કોઈપણ એક નયમાં સંસાર ન ઘટવાનું કારણ -----	૪૧

નિરપેક્ષ એવા કોઈપણ એક નયમાં સુખ દુઃખનો સંબંધ ન ઘટવાનું કારણ -----	૪૨
નિરપેક્ષ એવા કોઈપણ એક નયમાં કર્મબંધ – સ્થિત ન ઘટવાનું કારણ -----	૪૩
કર્મબંધના અભાવે સંસાર – મોક્ષ ન ઘટી શકે -----	૪૩
સર્વનયો સમ્યકત્વના કારણ ક્યારે બને ? -----	૪૪
રત્નોના દૃષ્ટાંતથી નિરપેક્ષ નયો સમ્યક બનતાં નથી તેનું કથન -----	૪૭
રત્નોના દૃષ્ટાંતથી નિરપેક્ષ નયો સમ્યક બનતાં નથી તેનું કથન -----	૪૭
રત્નાવલી દૃષ્ટાંતથી સાપેક્ષ નયો સમ્યક બને છે તેનું કથન -----	૪૮
રત્નાવલી દૃષ્ટાંતથી સાપેક્ષ નયો સમ્યક બને છે તેનું કથન -----	૪૮
દૃષ્ટાંતના ગુણો -----	૫૦
કાર્ય – કારણ અંગે પ્રચલિત અન્ય દર્શનની મિથ્યા માન્યતાઓનું ખંડન -----	૫૧
પોતાનાથી અન્ય નયનું ખંડન કરનારા નયો મિથ્યા સ્વરૂપ -----	૫૩
બંને મૂળ નયોની વિષયમર્યાદા -----	૫૭
પર્યાયાસ્તિક નયના વિષય સ્વરૂપ ભેદનું વિશેષ વર્ણન -----	૫૭
એક દ્રવ્ય અનેક થવાનું કારણ -----	૫૮
વ્યંજનપર્યાય અને અર્થપર્યાયનું દૃષ્ટાંત -----	૬૦
દ્રવ્યને એકાંતે એક અથવા અનેક માનવામાં આવતા દોષો -----	૬૦
વ્યંજનપર્યાય અને અર્થપર્યાયનો વિષય તથા ઉપસંહાર -----	૬૧
અનેકાંત વસ્તુમાં એકાંતત્વનું કથન વક્તાની અજ્ઞાનતાને સૂચવનાર -----	૬૨
સપ્તભંગી પ્રથમ ૩ ભંગ -----	૬૫
સપ્તભંગીનો ચોથો ભંગ -----	૬૭
સપ્તભંગીનો પાંચમો ભંગ-----	૭૦
સપ્તભંગીનો છઠ્ઠો ભંગ -----	૭૪
સપ્તભંગીનો સાતમો ભંગ -----	૭૪
વ્યંજનપર્યાયમાં અને અર્થપર્યાયમાં સપ્તભંગીનું સ્વરૂપ-----	૭૬
માત્ર પર્યાયનયની દેશનામાં પૂર્ણતાનો અભાવ -----	૮૪
માત્ર દ્રવ્યાસ્તિકનયની દેશનાનું સ્વરૂપ -----	૮૪
નિરપેક્ષ દ્રવ્યાસ્તિકનયમાં પૂર્ણતાનો અભાવ -----	૮૫
પુરુષરૂપ દૃષ્ટાંતમાં ભેદાભેદ સંબંધનું કથન -----	૮૬
દૃષ્ટાંત – દાર્ષ્ટિકભાવ -----	૮૬
પાણી અને દૂધના દૃષ્ટાંતથી જીવ અને કર્મના અવિભાગનું કથન -----	૮૭
જીવન અને કર્મને આશ્રિત જ્ઞાનાદિ તથા રૂપાદિનું પણ અવિભાગનું કથન -----	૮૮
જીવ અને પુદ્ગલના એકમેકપણાથી થતા શાસ્ત્રીય વ્યવહારો -----	૮૯

જૈન શાસનમાં બાહ્ય અને અભ્યંતરના વિભાગની સ્પષ્ટતા -----	૯૦
દ્રવ્યાસ્તિકનય અને પર્યાયસ્તિકનયની પ્રરૂપણા -----	૯૧
નિરપેક્ષ એવા દ્રવ્યાસ્તિકનય અને પર્યાયાસ્તિકનયની પ્રરૂપણાનું ફળ -----	૯૨
જૈન શાસનની ઔત્સર્ગિક પ્રરૂપણાનું સ્વરૂપ -----	૯૨
જૈન શાસનની અપવાદિક પ્રરૂપણાનું સ્વરૂપ -----	૯૪
કાંડ - ૨	
દર્શન અને જ્ઞાનનું સ્વરૂપ -----	૯૭
દર્શનમાં વિશેષસાપેક્ષ સામાન્યબોધ અને જ્ઞાનમાં સામાન્યસાપેક્ષ વિશેષબોધ -----	૯૮
સહવાદ પક્ષનું સ્થાપન	
છજ્જસ્થના જ્ઞાન અને દર્શન ભિન્નકાલીન કેવલીના જ્ઞાન અને દર્શન સમકાલીન -----	૯૯
ક્રમવાદિપક્ષ અને સહવાદીએ કરેલ તેનું ખંડન	
આગમ સૂત્રનું અર્થઘટન, સમ્યકં - તુલ્યમ -----	૧૦૦
૨ - અનુમાનથી ખંડન	
કેવલજ્ઞાનાવરણીયના નાશથી કેવલજ્ઞાનની જેમ કેવલદર્શનાવરણીયના -----	૧૦૪
૩ - અનુમાનથી ખંડન	
મતિજ્ઞાનાવરણીય વગેરેના નાશથી મતિજ્ઞાન વગેરે જેમ ભિન્ન ન ઘટે તેમ... -----	૧૦૫
૪ - આગમથી ખંડન	
કેવલજ્ઞાન સાદિ - અનંત છે. જ્ઞાન અને દર્શનને ક્રમિક માનતાં જ્ઞાનની.. -----	૧૦૬
૫ - તર્કથી ખંડન	
ક્રમિક માનશો તો બેમાંથી પહેલી ઉત્પત્તિ કોની ? -----	૧૦૮
સહવાદી પક્ષનું અર્થઘટન તથા એકોપયોગવાદી ગ્રંથકાર દ્વારા તેનું ખંડન	
સહવાદી = બંનેની ઉત્પત્તિ ક જ સમયે.. -----	૧૦૮
૨ - દરેક સમયે સર્વજ્ઞ - સર્વદર્શી નથી, એવું માનવું પડે અથવા... -----	૧૧૦
૩ - જ્ઞાન વ્યક્ત છે અને દર્શન અવ્યક્ત છે,... -----	૧૧૧
૪ - ક્રમવાદીમતે એક સમયે જ્ઞાતદૃષ્ટ બોલે છે તે ઘટનું નથી,... -----	૧૧૨
૫ - અજ્ઞાતવસ્તુ દૃષ્ટ થઈ અને અદૃષ્ટવસ્તુ જ્ઞાત થઈ, તો પછી... -----	૧૧૩
૬ - બંને અનંત હોવા છતાં જ્ઞાનથી દર્શન અલ્પ ઘટશે.-----	૧૧૪
ક્રમવાદી = ઉપયોગ ક્રમિક હોવા છતાં શક્તિથી જેમ ચાર જ્ઞાની કહેવાય,... -----	૧૧૫
ચાર જ્ઞાનના દૃષ્ટાંતનું સ્પષ્ટીકરણ	
ચારે જ્ઞાનનો વિષય પરિમિત હોવાથી તેમાં ક્રમિક ઉપયોગ ઘટે. -----	૧૧૬
પણ કેવલજ્ઞાન - દર્શનનો વિષય અપરિમિત હોવાથી ક્રમિક ઉપયોગ ન ઘટે. -----	૧૧૮
સિક્ષાંત = અર્થ મુજબ જ સૂત્રની વ્યાખ્યા કરવાથી આગમવિરોધ નહિ ઘટે. -----	૧૧૯

કેવલજ્ઞાનથી કેવલદર્શનના ભિન્ન ઉલ્લેખનું કારણ	
૧ – મન : પર્યાયજ્ઞાનમાં માત્ર વિશેષનો બોધ છે. જ્યારે કેવલ ઉપયોગમાં...	૧૨૦
૨ – આગમમાં દર્શનના ચાર ભેદ કહ્યા છે.	૧૨૧
એકદેશીમત મુજબ દર્શન – જ્ઞાનનું સ્વરૂપ	
જેમ મતિજ્ઞાનમાં અવગ્રહ માત્રને દર્શન અને વિશેષિતબોધને જ્ઞાન કહેવાય,...	૧૨૧
એકદેશીમતમાં આવતા દોષો	
શાસ્ત્રમાં જ્ઞાનના આઠ ભેદ છે. જ્યારે દર્શનના ચાર ભેદ છે...	૧૨૪
ચક્ષુદર્શન અને અચક્ષુદર્શન શબ્દનો અર્થ	
અસ્પૃષ્ટ – અવિષયભૂત પદાર્થનો બોધ તે દર્શન	૧૨૫
પૂર્વપક્ષ – આ વ્યાખ્યા મુજબ મન : પર્યાયજ્ઞાનને પણ..	૧૨૬
જ્ઞાન એ જ દર્શન સ્વરૂપે છે.	૧૨૭
શ્રુતજ્ઞાનમાં પ્રત્યક્ષબોધનો અભાવ હોવાથી 'દર્શન' શબ્દ ન સંભવે	૧૨૮
અવધિજ્ઞાનમાં પ્રત્યક્ષ બોધ હોવાથી 'દર્શન' શબ્દ સંભવે.	૧૨૮
કેવલજ્ઞાનમાં પણ પ્રત્યક્ષ બોધ હોવાથી 'દર્શન' શબ્દ સંભવે.	૧૨૯
નિષ્કર્ષરૂપે સ્વસિદ્ધાંત અને પરસિદ્ધાંતનું સ્પષ્ટીકરણ..	૧૩૨
'સમ્યગદર્શન' શબ્દનું સ્પષ્ટીકરણ	
શ્રદ્ધા અર્થમાં વપરાતો 'સમ્યગદર્શન' શબ્દ સમ્યગ્જ્ઞાન સ્વરૂપ જ છે.	૧૩૩
સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગદર્શન બંને અર્થથી એકરૂપ જ ઘટે છે.	૧૩૪
'કેવલજ્ઞાન સાદિ – અનંત છે' આ સૂત્રનું સ્પષ્ટીકરણ	
પૂર્વપક્ષ = કેવલજ્ઞાન સાદિ – અનંત હોવાથી તેનો નાશ ઘટી શકે નહિ.	૧૩૭
સિદ્ધાંત = ૧ – સિદ્ધિ પામતાં સમયે કેવલી ભગવંતના સંઘચણ વગેરે નાશ પામતાં...	૧૩૭
જીવ અને તેના જ્ઞાનાદિ પર્યાયો ભિન્ન હોવાની શંકાનું સ્પષ્ટીકરણ	
પૂર્વપક્ષ = જીવ અનાદિ અનંત છે અને કેવલજ્ઞાન સાદિ અનંત છે, માટે જીવ કેવલજ્ઞાનરૂપ	
કઈ રીતે ઘટે ?	૧૩૮
પૂર્વપક્ષ = તેથી જીવ ભિન્ન છે અને તેના જ્ઞાનાદિ પર્યાયો પણ ભિન્ન છે.	૧૩૮
સિદ્ધાંત = એકાંતપક્ષનું ખંડનપૂર્વમાં થઈ ચૂક્યું છે હવે દૃષ્ટાંત કહેવાશે.	૧૩૯
દૃષ્ટાંત વડે પદાર્થનું સ્પષ્ટીકરણ	૧૩૯
દ્રવ્ય એ પર્યાયથી એકાંતે ભિન્ન નથી	૧૪૦
આત્મ દ્રવ્યનું સ્વાભાવિક અને વૈભાવિક પર્યાયો વડે એકપણા – અનેકપણાનું વર્ણન	૧૪૧
કાંડ – ૩	
પરસ્પર જોડાયેલા સામાન્ય અને વિશેષનું વર્ણન	૧૪૩
સામાન્ય અને વિશેષનું નિરપેક્ષપણે રજૂ કરવાનું ફળ	૧૪૪

આપ્તવચનનું સ્વરૂપ -----	૧૪૫
દ્રવ્ય જે સ્વરૂપે પરિણત થયું છે તેનું વર્ણન-----	૧૪૬
પદાર્થનું અસ્તિત્વ તથા નાસ્તિત્વમાં નિયામક તત્વ -----	૧૪૬
એકાંતે વર્તમાનપર્યાય માનતાં આવતી આપત્તિનું નિરાકરણ -----	૧૪૮
એક પુરુષમાં ભેદાભેદની વ્યવસ્થા -----	૧૪૯
દ્રવ્ય અને ગુણ વચ્ચે એકાંતે ભેદ માનનાર પૂર્વપક્ષનું ખંડન	
પૂર્વપક્ષ – દ્રવ્ય અને ગુણ વચ્ચે એકાંતે ભેદ છે -----	૧૫૦
ઉત્તરપક્ષ – ગુણ શબ્દના વિષયમાં પરીક્ષા કરવા યોગ્ય છે. -----	૧૫૩
ગુણાસ્તિક નયનું અકથન -----	૧૫૪
પર્યાયો ગુણથી જુદા નથી -----	૧૫૪
પર્યાય અને ગુણની વ્યાખ્યામાં સમાનતા -----	૧૫૫
પૂર્વપક્ષ – આગમમાં ગુણાર્થિક નય પણ ઉપદેશાયેલ છે. -----	૧૫૬
ઉત્તરપક્ષ – આગમમાં કરેલ ગુણ શબ્દનું સ્પષ્ટીકરણ -----	૧૫૭
દૃષ્ટાંત વડે ગુણ શબ્દનું સ્પષ્ટીકરણ -----	૧૫૭
દ્રવ્ય અને ગુણ વચ્ચે એકાંતે અભેદ માનનારા પક્ષનું ખંડન	
પૂર્વપક્ષ – દ્રવ્ય – ગુણનો એકાંતે અભેદ -----	૧૫૮
પૂર્વપક્ષ – દૃષ્ટાંતપૂર્વક એકાંત અભેદનું સ્પષ્ટીકરણ -----	૧૫૮
પૂર્વપક્ષ – દૃષ્ટાંત – દાર્ષ્ટિકભાવ -----	૧૫૮
સિદ્ધાંતપક્ષ – સંબંધથી પિતા વગેરે વ્યવહાર ઘટે પણ.. -----	૧૬૦
પૂર્વપક્ષ – વિશેષ સંબંધથી તે પણ ઘટશે. -----	૧૬૧
સિદ્ધાંતપક્ષ – વિશેષ સંબંધથી વિશેષ પરિણામની અઘટમાનતા -----	૧૬૧
દ્રવ્યમાં થતી વિષમતાનું કારણ-----	૧૬૨
એકાંત ભેદવાદીએ રજૂ કરેલ દ્રવ્ય – ગુણનું બીજું લક્ષણ અને તેના ભેદવાદની સમાલોચના ---	૧૬૩
એકાંત ભેદવાદીએ રજૂ કરેલ દ્રવ્ય – ગુણનું બીજું લક્ષણ અને તેના ભેદભાવની સમાલોચના ---	૧૬૪
એકાંત ભેદ તથા એકાંત અભેદ સંબંધી પ્રસ્તુત ચર્ચાનું પ્રયોજન -----	૧૬૫
શ્રી જિનોપદેશમાં એકાંત ભેદવાદ તથા એકાંત અભેદવાદનો અભાવ -----	૧૬૬
અનેકાંત સિદ્ધાંત પણ અનેકાંતથી જ સમજાય -----	૧૬૭
અનેકાંતની વ્યાપકતા -----	૧૭૧
અનેકાંતને વ્યાપક જણાવનાર ગતિયુક્ત દ્રવ્યનું દૃષ્ટાંત -----	૧૭૪
અનેકાંતને વ્યાપક જણાવનાર ગુણનિષ્પન્ન નામોનું દૃષ્ટાંત -----	૧૭૬
અનેકાંતને વ્યાપક જણાવનાર કુંભ અને જીવનું દૃષ્ટાંત -----	૧૭૭
દ્રવ્યના ઉત્પાદનું સ્વરૂપ -----	૧૭૮

સ્વાભાવિક ઉત્પાદનું સ્વરૂપ -----	૧૮૦
દ્રવ્યના નાશનું સ્વરૂપ -----	૧૮૨
ઉત્પાદ - નાશ - સ્થિતિનો કાળભેદથી ભેદાભેદ -----	૧૮૪
એક જ સમયમાં ઉત્પાદ વગેરે ત્રણનું દૃષ્ટાંત વડે સ્પષ્ટીકરણ -----	૧૮૬
એક જ દ્રવ્ય ત્રણે કાળના વિષયથી વિશિષ્ટ -----	૧૮૭
વિભાગજ ઉત્પાદને નહિ માનનાર વૈશેષિકમતની રજૂઆત -----	૧૮૦
વિભાગથી થનારા ઉત્પાદનું સ્વરૂપ -----	૧૮૧
એક દ્રવ્યના વિભાગથી અનેક દ્રવ્યની ઉત્પત્તિ -----	૧૮૨
ઉત્પાદ - વિનાશ - સ્થિતિની સમાનતા -----	૧૮૩
દ્રવ્યના ઉત્પાદના પ્રકારો -----	૧૮૪
હેતુવાદ અને અહેતુવાદરૂપ ધર્માવાદ -----	૧૮૫
હેતુવાદરૂપ ધર્માવાદનું સ્વરૂપ -----	૧૮૮
સિક્કાંતની પ્રરૂપણામાં કુશળતા ક્યારે ? -----	૧૮૮
પરિશુદ્ધ અને અપરિશુદ્ધ નયવાદનું સ્વરૂપ -----	૨૦૨
જેટલાં વચન માર્ગો તેટલાં પરદર્શનો -----	૨૦૩
સાંખ્યદર્શન અને બૌદ્ધદર્શનના આધારભૂત નયો -----	૨૦૬
વૈશેષિકમતના શાસ્ત્રો મિથ્યા હોવાના કારણો -----	૨૦૭
નિરપેક્ષ નયોને આશ્રિત મતોમાં મિથ્યાત્વનો અવિનાભાવ -----	૨૧૦
સાપેક્ષ તથા નિરપેક્ષનયોનું ફળ -----	૨૧૦
ઘટ દૃષ્ટાંત વડે સ્પષ્ટીકરણ -----	૨૧૧
કાળ વગેરે કારણોનું મિથ્યાપણું અને સમ્યકપણું -----	૨૧૩
નાસ્તિ વગેરે છ મતોનું મિથ્યાપણું -----	૨૧૮
અસ્તિ વગેરે છ મતોનું મિથ્યાપણું -----	૨૨૦
અનેકાંતદૃષ્ટિના અભાવે વાદમાં આવતા દોષો-----	૨૨૧
નયોમાં સાપેક્ષતા તથા નિરપેક્ષતાનું ફળ -----	૨૨૨
વાદમાં અનેકાંતવાદીને જીતવો અશક્ય -----	૨૨૩
વાદમાં કુશળતાના કારણો -----	૨૨૪
સ્યાદવાદ પ્રરૂપણાનો માર્ગ -----	૨૨૪
વિવેક વગરનો આગમબોધ અજ્ઞતાનો સૂચક છે -----	૨૨૫
વિવેક વગરના આગમબોધનું ફળ -----	૨૨૫
સિક્કાંત પ્રરૂપણાના અધિકારીના લક્ષણો -----	૨૨૬
અર્થનું જ્ઞાન નયવાદથી જ થાય -----	૨૨૭

સૂત્રજ્ઞાતાએ અર્થપ્રાપ્તિમાં પ્રયત્ન કરવો -----	૨૨૭
શાસ્ત્રપર્યાલોચન વગરના બાહ્ય આડંબરમાં આવતા દોષો -----	૨૨૮
સ્વ - પર સિદ્ધાંતની વિચારણા વગર ચારિત્રના સારની અપ્રાપ્તિ -----	૨૩૦
માત્ર જ્ઞાન કે માત્ર ક્રિયાથી મોક્ષનો અભાવ -----	૨૩૫
જિનવચન કલ્યાણ કામના -----	૨૩૬
પરિશિષ્ટાનિ	
સંમતિતર્કગાથાસમુદ્ધતાનાં ગ્રન્થાનાં સૂચિ: -----	૨૪૦
સંમતિતર્કપ્રકરણે તર્કપચ્ચાનનશ્રીમદભયદેવસૂરિકૃતટીકાગતાનિ વિશિષ્ટશબ્દાનિ -----	૨૫૧
સંમતિતર્કપ્રકરણગાથાનાં પ્રથમ-તૃતીયચરણયો: અકારાદિક્રમ: -----	૨૫૮
સમુપયુક્તાનિ ગ્રન્થરત્નાનિ -----	૨૬૩
સંમતિતર્ક - મુદ્રિત તથા અનુપલબ્ધ સાહિત્ય -----	૨૬૫